

21453
10
(134)
І. ГОНЧАРЕНКО.

ПСИХОЛОГІЯ ТА ВІЙСЬКО.

„Серед різних елементів, які можуть означати майбутнє націй, найбільш могутніми завжди будуть психологічні чинники“, так каже Др. Г. Ле-Бон у своїй новій праці „Психологія нових часів“.

І дійсно, світова війна підкреслила зайвий раз значіння цих психологічних чинників, утворивши широку лабораторію для експериментальної психології. Вона примусила визнати важність психологічних метод при означенні характеру народів, а також недостачу тих, які були дані класичною школою. Вона примусила звернути увагу на психологію взагалі, як на науку, котра може бути помічною при розрішенні різних питань посеред інших наук.

Не пройшла ця війна непомітно та й на полі військової науки. З'явився цілий ряд книжок та статей по психологічним питанням, котрі тісно зв'язані з військовою справою. Очі багатьох стали звертатись у бік тих психічних елементів, від більшості яких залежить успіх на війні.

Чоловік завжди залишати-

меться головним чинником бою тому, що він одушевляє боротьбу.

В той час як мало ми знаємо людську психіку!

А прецінь вона являється двигунком всієї культури.

Особливо нам військовим слід би не забувати, що *дух* є чинником, який розрішає війну. Від його залежить перемога або поразка. В теперішніх часах більше ніж коли-небудь підтверджується вираз одного з французьких генералів, що війна є „une affaire de moral“.*) Хто довше є тривалим, хто більше виявляє енергію, хто дужчу має волю, той і вигравас.

Фельдмаршал Гінденбург сказав: „перемогу союзників означило не втручання Америки. Перемога повинна належатись тому, хто морально довше продержиться.“

Це слід памятати нам українцям.

Серед багатьох питань, яких торкнулись на сторінках військової закордонної преси, звертає на себе увагу питання про відношення психології до війська. Ф. Янсен, Е. Кехлін, В.

*) Справа моралі (психіки).

Радецький*) обговорили це питання в своїх статтях під назвою „Психологія й військо“.

Не зайвим буде порушити це питання й в нас.

I.

Кехлін каже, що кожний старшина, маючи діло з людьми, повинен мати психологічні знання вперше для того, *щоби пізнати людей*, в друге, *щоби впливати на них*.

Треба широко досліджувати козаків у їх військовому житті, коли начальник оцінює підлеглого й пропонує його для тої чи іншої служби. Тут вимагатимуться від начальника знання психології людини, вміння аналізувати психічний стан кожного чоловіка. Крім докладного знання своїх підлеглих вимагатиметься знання т. зв. *психологічних рис суспільних верств*. Відомо, що соціальні умови кладуть свій знак на характер поведіння чоловіка.

Рід заняття грає чималу роль в набуванні тих або інших моральних звичок, а значить і властивостей чоловіка. Також певне значіння мають стосунки *дідичности* (атавізм), котрі повинні бути взяті на увагу при оцінюванні людей.

Психологічна освіта є корисною не лише в тих випадках, коли треба оцінювати людей,

але також і тоді, коли треба виявити наш власний вплив на них. Дані психології допоможуть знайти ті засоби виховного впливу, котрі відповідають духовній організації того чи іншого індивіда.

Військова система розрізняє дві групи службових ступнів: підлеглих і начальників. Одна група обіймає всіх тих, котрі повинні слухати, друга група єднає в собі переважно чинні одиниці, а саме тих, котрі повинні наказувати.

„Тим самим, каже Янсен, військо окреслює зуживання перетворення одного процесу внутрішнього життя, волі, й подає два головних напрямки цього процесу в справі акції та реакції. Наказуючий подає привід—побудження—акції, слухаючий повинен виконувати реакцію“.

Досвідна психологія стверджує, що *не всі люди можуть однаково реагувати*. По одержанні побудження—наказу—одні реагують передчасно або з-за браку розмислу помилково; другі по-малу переймають побудження, завдяки чому запізно реагують; третя група стоїть по середині цих обидвох. В зв'язку з цим деякі психологі розрізняють три роди типів реагування: мязовий, чуттєвий і мішаний або натуральний. Зна-

*) 1. Ф. Янсен. Психологія й військо. (Журнал педагогічної психології. 18 річ., зощ. 3-4.). На німец. мові. 2. Е. Кехлін. Психологія й військова служба. (Швейцарський місячник для старшин всіх родів зброї. 1917, зощ. 4). На німец. мові. 3. Др. В. Радецький. Психологія й військо. (Військовий лікар. 1920, № 13) На польс. мові.

чить, наколиб психольогові можна було за допомогою відповідного досвіду усталити до якого типу реагування відноситься даний рекрут, то він мігби з одного боку зменшити працю начальника визначенням крайніх типів, а з другого боку взяти під захист ці крайні типи, бо їх нездібність не виникає зі злої волі, а лише з неможливості. Для людей, які належать до крайніх типів, можна запропонувати окремі вправи.

Словом, військовий психолог мігби вказати з якими засобами належить йти до нормального реагування, котре так потрібне в військові.

Згаданий приклад освітлює нам рівночасно дві сторони нашого problemu: 1) треба конче уможливити психольогові дослідження козаків з психольогічної точки погляду й 2) ознайомити начальників з психольогічними та педагогічними поглядами.

Для військових потреб є також важливо володіти докладними, наскільки можна, цифровими даними про здібності козаків до *скупчення уваги*—явища, котре є звязане з реакцією. Військовий психолог мігби ствердити, чи даного козака слід зарахувати до позитивної класи, яко хутко й певно реагуючого, або до негативної класи, яко хутко але непевно реагуючого.

В тих досвідах йде діло лише про усталення індивідуальності, рід та межу котрої треба окреслити й як найкраще визискати з точки погляду ощадності часу й праці.

Наколи від цих простих явищ перейдемо до більш складних, то побачимо, що й тут йде річ про *винайдення відповідного інтелекта* в цілях придбання найкращих наслідків. Тут крім певної поверхні інтелігенції творять підставу також властивості уваги й реагування.*) В який спосіб можна ці властивості знайти в характерній формі для цілого образу даної чинності—про те кажуть нам праці американських психольогів у цілях професійної поради.***) В Америці, а в останніх часах у Німеччині, засновані психо-технічні інститути, які мають своєю метою досліджувати здібности робітників у професійно-технічній царині. Експерименти над людьми дали певні наслідки пристосування їх до відповідних робіт. Якість і кількість праці певної групи людей, які були признані інститутом здатними до даної праці, значно перевищувала ту же працю, яка була зроблена в де-кілька разів більшою групою людей. Кожна людина має своє пристосування й може бути використана з найбільшим успіхом для діла. В військовому ділі особливо треба буде звернути увагу на здіб-

*) Єрузалем. Психольогія. Перекл. Кичуна. Коломия, 1921.

**) Мюнстенберг. Психольогія й економічне життя. Липск, 1913. (На німец. мові).

1817

ности людей при виборі їх для технічної служби.

В зв'язку з військовою службою висувається на перший план справа *аналізу автоматизмів*, які є набуті вправами, в *мент страху або иншого зворушення*. Муштра вироблює ці автоматизми. В мент справжньої небезпеки вояк найчастіше тратить їх. Постійно проваджена муштра є скупчення уваги на виконуємих вправах. „Увага звужує поле нашої свідомості, вона звертає нашу свідомість тільки на певні особливі речі і прояви“*). Вона в кожную хвилину може охопити лише один зміст, а тому козак, котрий думає під час муштри про ню, муштрується взірцево. Коли він в полі думає про бій, небезпеку, ворога й т. и., то не може виконувати правильно вчинків, які він набув під час вправ. Лише допровадження муштри до такої форми, коли козак мавби під час муштри звернену увагу на що не-будь инше, дозволило би витворити дійсно такі автоматизми, які були б неможливі для аналізу під час бойової акції. Практичне розрішення цього питання повинно було б бути опрацьоване психологом теоретиком і військовим інструктором.

Діяльність військового психолога бачимо не тільки при дослідженні вже покликаних під зброю козаків, алеж його

праця розпочинається вже від співділання з лікарем при наборі рекрутів. Систематично та планово мусить психолог досліджувати загальний стан інтелігенції, а також психічний стан рекрутів. Крім того, ці дослідження дозволяють зібрати висліди в коротку форму, яка дасть можливість зарахувати рекрута до певної системи, котра вияснить його психічну індивідуальність.

Важним з військового боку питанням є *репродукція пам'яті* того, що ми бачили, без умисного звернення уваги на це в той час, коли ми одержували враження.

Поруч з репродукцією треба розслідити *ролю втомлення**)* та встановити впливи його на кількість докладно, а передовсім помилково, поданого матеріялу, а також суґгестивну схильність до підсування питань помилкового змісту. Напр., коли повернувшому з розвідки козакові задаємо питання, чи він не бачив того або иншого, то йому часами здається, що буцім-то він це бачив, хоч питання не мало правдоподібности. Слід зазначити, що ця справа могла би бути досліджена не на полі бою, а на досвідній станції.

Втомлення грає визначну роль під час бою. Протяжний бій, швидкість з якою треба виконати пересування військ, стріль-

*) І. Раковський. Психологія. (Галицька Накладня Я. Оренштейна в Коломій).

**) Жотейко. Втомлення. Париж. Флямаріон, 1920. (На франц. мові).

ба, безустанна увага в бік ворога,—все це утворює, особливо в піхоті, значне втомлення: фізичне, інтелектуальне, нервове, яке робить вояка нездатним навіть до самооборони.

Не можна обминути питання про *страх**) і способи його опанування. Кожний старшина мусить добре проаналізувати й простудіювати це явище. Який-би не був супротивник, а в чоловіка під час бою є головний ворог: страх; про нього то й балакають з найменшою охотою. Чоловік є зв'язаний зі своєю людською натурою, все життя, при всяких обставинах, він дізнає могутню противність страстей, котрі хитають цілий його організм. Які почування не одушевлялиби вояка на полі бою, чи дознає він міцне зворушення, чи піддається впливові страху, завжди треба розглядати його стан, як нервове напруження. В хаотичному безладді сил, котрі ведуть вояка до бою, його думки губляться, розсудок затемнюється. Вояк не роздумує й легко може піддатись всякій суггестії. Страх смерті й емоційальне подразнення занадто властиві чоловікові, занадто могутні аби їх можна було перемогти доводами розуму. Панує над ними той, хто їх покоряє, стискаючи їх міцними заспокоючими вчут-

тями. Під час бою вояк одночасово підлягає моральному тискові двох однаково міцних зворушень. Інстинкт самозбереження пхає його до уникнення небезпеки: звідси поривання до втечі. З другого боку, побоювання злочину супроти дисципліни, страх бути зауваженим, бути відданим під суд—все це має досить сили, щоб потягнути хвилюючий імпульс, щоб змінити або ослабити його.

II.

Військо уявляє з себе колектив, а тому треба докладно дослідити всі ці зміни, котрі настають у психіці одиниці під впливом перенесення її з поодинокого життя до колективного. „На теоретичному досліді тих змін, каже Радецький, які випливають з цілого ряду психічних моментів (психічна зараза, змінливе почуття сили та безсилля, змінливе почуття відповідальності за вчинки, почуття солідарності і т. и.) можна доперва оперти вимагання внутрішнього порядку, стосунку війська до цивільного населення на військовий терені, військового статута, а часто й боевої тактики“.

Аналізовані, напр., зміни так званих моральних розумінь війська в порівнянні з моральністю тих же самих людей в цивільнім стані. Це є два окремих

*) Анджельо Моссо. Страх. (На італ. мові). Е. Руссо. Досвіди над страхом в арміях. Париж. Алькан, 1920. (На франц. мові). Монтень. Підп. Перемога. Начерк воєнної доктрини на основі знання чоловіка й його психіки. Т. I. Вступ до студій над війною. Чоловік, юрба й раса. Чоловік і страх. (На франц. мові).

явища. Чоловік, яко цивільна одиниця, ставить собі далеко йдучі етичні вимоги. Той же чоловік у колективі завдяки зміні почуття відповідальності за вчинок перемилюється часами, без потреби й розуміння, в „реквізичієне знаряддя“. Попередити ці недовладности не будуть у стані ані мораль ані карі. Моральність війська—це є справа, розв'язати котру не можливо шляхом вимог індивідуальної моральности, яка є накреслена для одиниць кодексом або письменним наказом. Тут необхідно прийняти на увагу ті психічні зміни, котрі військова служба утворює в одиницях.

З питань, які зв'язані з практичними проблемами військової тактики й одночасово підпорядковані вищезазначеним змінам, можна вказати на питання атаки в рогтрільні (лаві). З чисто технічної точки погляду рогтрільна, в цілях зменшення втрат, повинна складатись з рогтріпаних поодинокі воєків. Одначе, тут виступає чинник психічного самопочування ізольованого чоловіка й чоловіка в громаді, чинник, від котрого передовсім залежить продукційність атаки. Спостереження докзують, що старий воєк атакує в рогтрільні не гірше ніж у масі, в той час як молодий поривається скупчуватись. Тут виникає

думка, що рогтрільна зі старих обстрільяних воєків може складатись з рогтріпаних поодинокі осіб. Під час наступу молодими воєками найкращим буде атака рогтрільною, яка складається з малих груп.

Колективна психологія має відмінне поле й іде иншим шляхом ніж індивідуальна психологія*).

Не всі колективи однакові; можна розрізняти два: *юрбу та військо.**)*

В військовій масі перше значіння матиме почування, не вважаючи на те, які елементи входять у склад цієї військової маси. Вона може стати „психологічною юрбою“ лише під впливом зовнішніх міцних побудників, як-то: почування страху, очікування то що. Юрба набуває властивости, котрі примушують думати, почувати й робити всіх її членів одинаковим чином. Темні інстинкти властиві всім людям, а тому всяка психологічна юрба, рівнож як і військова маса, інстинктовна. Ріжниця лише в тім, що юрба, будучи не організованою, не дисциплінованою, вияляє інстинктовні властивости в більш гострій формі.

Юрба—колектив не організований, просте, безладне зеднання, де окрема особа губиться в масі.

*) Густав ле-Бон. Психологія юрби. Париж. (На франц. мові). Г. Тард. Опінія й юрба. Париж, 1901. (На франц. мові). Ельзенгаус. Підручник психології. Тюбінген, 1912. (На німец. мові).

**) Ардан де-Пік. Дослідження бою. Париж. (На франц. мові).

Військо, навпаки, є колектив організований. Дисципліна, яка впливає з твердої постанови чи слитись з волею начальників, об'єднує зусилля й волю*).

Психологічним проблемом, котрий слід опрацювати й використати, є *психічна зараза**)* колектива й *сугґестія***)*. Дослідження сугґестії в різних її видах є першорядною річчю для зрозуміння суспільних явищ. Знати істоту сугґестії необхідно кожному чоловікові, який впливає на певні людські колективи, незалежно від того, чи це буде політик, чи лікар, чи старшина. Сугґестія є духовим цементом, який злитовує колектив. Вона є майже самотнім психічним знаряддям, за допомогою котрого складові елементи колектива робляться залежними один від другого. Вона є також пропаґаційним знаряддям і керуючою енергією з огнища проводирів на весь колектив.

III.

Всім начальникам від найбільшого до найменшого необхідно ознайомитись зі способами, які вживаються аби впливати на колектив і ним керувати.

Провідник повинен володіти *твердими переконаннями*. Лише чоловік з міцною волею може впливати на колектив. Необхідно

створити віру, необхідно впливати на уяву. Способи впливу можуть бути різні: *особистий приклад, повторення, зачарування*.

Головна умова, яка вимагається від начальника, це твердість переконання, віра в своє діло й любов до нього. Головна властивість колектива—почування; щоби впливати на почування треба мати переконання; таке переконання повинно впливати зі щирою серця. Всі великі перевороты в історії робились під впливом віри. Фанатики віри вели за собою маси. Всі найбільш блискучі перемоги в військовій історії вигравались переконаними начальниками. Тут пусті фрази й твердість переконання лише на словах не допоможуть. Штучність буде інстинктивно розгадана масою, а наслідком буде повна втрата віри в начальника.

Особистий приклад—один з головних способів впливу на колектив. Почування небезпеки властиве кожному. Начальник, придушивши в собі інстинкт самозбереження, сміло йдучи на небезпеку, заражує масу своєю рішучістю й веде її за собою. Особа начальника відіграє, особливо під час бою, велику роль. найкращі війська можуть бути корисними лише тоді, коли їх держать у руках,

*) Гоше. Дослідження психології війська й командування. (На франц. мові). Л. Байков. Підготовка народу та війська до захисту батьківщини. Київ.

**) А. Віґуре і П. Жюкеліє. Психічна зараза. 1905. (На франц. мові).

***) В. Бехтерев. Сугґестія й її роль в суспільному житті. 1904. (На москов. мові).

коли ними керують і вміло їх наворачтають. Всякий начальник є мозок, душа й серце війська. Лише маючи *силу волі* начальник може виконати свій плян, свою постанову. Лише чоловік волі буде паном життя, лише його бажання не залишаються мрією, а перетворюються в слово на діло. „Воля, каже дю—Тейль*), є джерело командування, засада дисципліни, орган слухняності, є таким чином пружина, яка пускає в рух увесь механізм армії: її (волі) виховання служить підвалиною всього військового виховання.“ Великою помилкою буде студіювати зразки військового мистецтва лише з точки погляду блискового виконання плянів, не зясовуючи, не освітлюючи душевних переживань начальників і тих мас, якими вони керували. В кожному бою й маси й начальник переживають цілий ряд різнородних почувань; тут стикаються елементи розуму, почування й волі. При оцінюванні кожного боя треба звертати належну увагу на психологічний збір його.

При дослідженні психології начальника треба звернути увагу на значіння *уяви**)* (комбінаційної здібності) у вищих начальників. Аби використати й доповнити одержані відомости, начальник мусить мати здібність скоро, певно й спокійно дослі-

дити їх докладність. Йому необхідно відокремити головні відомости від побічних і усунути менш важливі, або неправдоподібні. Але одержаний в цей спосіб образ не буде ще повним. Тут буде потреба живої уяви. Образ буде відповідати лише тоді істотному становищу, коли уява залишатиметься в рамках, які окреслить швидко військове оцінювання й виразне почуття дійсності. Уява є потайна сила, яка порушує все й котрої не можна приписати доповіді або вченим комбінаціям; вона виникає лише з внутрішньої істоти винахідника. Ляйбниц каже, що уява це мистецтво винахідника, без котрого не можна обійтись.

IV.

У вищезгаданих рядках намічені ті провідні думки, які можуть бути почасти дороговказами для військового психолога в його праці на ниві нової військової науки. Безумовно, вони не вичерпують всього того, що може цікавити дослідника військової психології. Завданням цієї статті було лише звернути увагу на психологію, як науку, що може стати в пригоді військовим. Досліджуючи психіку во-яка треба мати на увазі два стани його життя: час покою—підготування до війни й військовий—боеві події. Звичайно,

*) Дю-Тейль. Психологія командування. Перекл. з франц. А. Ч. (На москов. мові).

**) В. Блюме. Командування. Берлін. 1914. (На німец. мові).

кожного цікавитиме більше психіка вояка під час бою, а тому студіювання явищ бою, дослідження властивостей і діяльності вояка в цей час займатиме центральне місце в наукових дослідженнях. Тим більше, що психологія, як каже Головін*), повинна стати наукою, котра покликана покласти наукові підвалини військовому мистецтву й тим самим перетворити мистецтво в науку. „Вона повинна пояснити науково: 1) властивості й діяльність бойців під час бою й 2) дослідити чинники бою, які обумовлюють діяльність чоловіка в бою“. Психологія, наскільки вона не допоможе військовій справі в досягненні більших успіхів на війні, не може бути названа військовою. Лише, коли вона виявить свою практичну користь, матиме тоді право займати місце серед інших військових наук. „Проста й безпосередня мета, каже Шумков**), котра ставиться військовій психології й без котрої вона не може бути названа військовою,—є практична мета—використання наукових психологічних істин у цілях успішного ведення війни“. Ідучи далі за Шумковим, треба зауважити, що чоловік є щось цілого і, щоби його пізнати, треба студіювати його всього: психіку та фізику вкупі й

одночасово. І дійсно, для військової психології подібне дослідження є особливо потрібним, бо на першому місці стоятиме питання про *працездатність вояка—його боеву силу*. Аби військова психологія, каже далі Шумков, внесла течію практичності й корисності в військове діло, вона повинна взяти приклад з природничих наук і розпочати розв'язання питання з точки погляду проявів сили. Прояви сили можна поділити на: зовнішні та внутрішні. Перші в свою чергу діляться на прояви: 1) сили менту або сили в органах почувань і рухах м'язів, 2) сили витривалості, 3) швидкості, як прояву сили, що *теж грає значну роль*, 4) сили спритності або докладності, котра відіграє ще більшу роль. Її можна розглядати як ряд звичок, які прищиплюються вихованням, для користання знаряддям грубої сили—сили менту. Другі (внутрішні) впливають на роботу зовнішніх сил. Їх можна поділити на три відділи: 1) психо-фізичного здоров'я вояка, 2) інтелекта вояка, що *набувається шляхом вивчення знання*, й 3) сфери настроїв або емоцій вояка в широкому значінню.

З всього вищезазначеного видно, що військова психологія стає на шлях військової науки

*) Н. Н. Головін. Дослідження бою. Дослідження діяльності й властивостей чоловіка, як бойця. СПб. 1907. (На москов. мові).

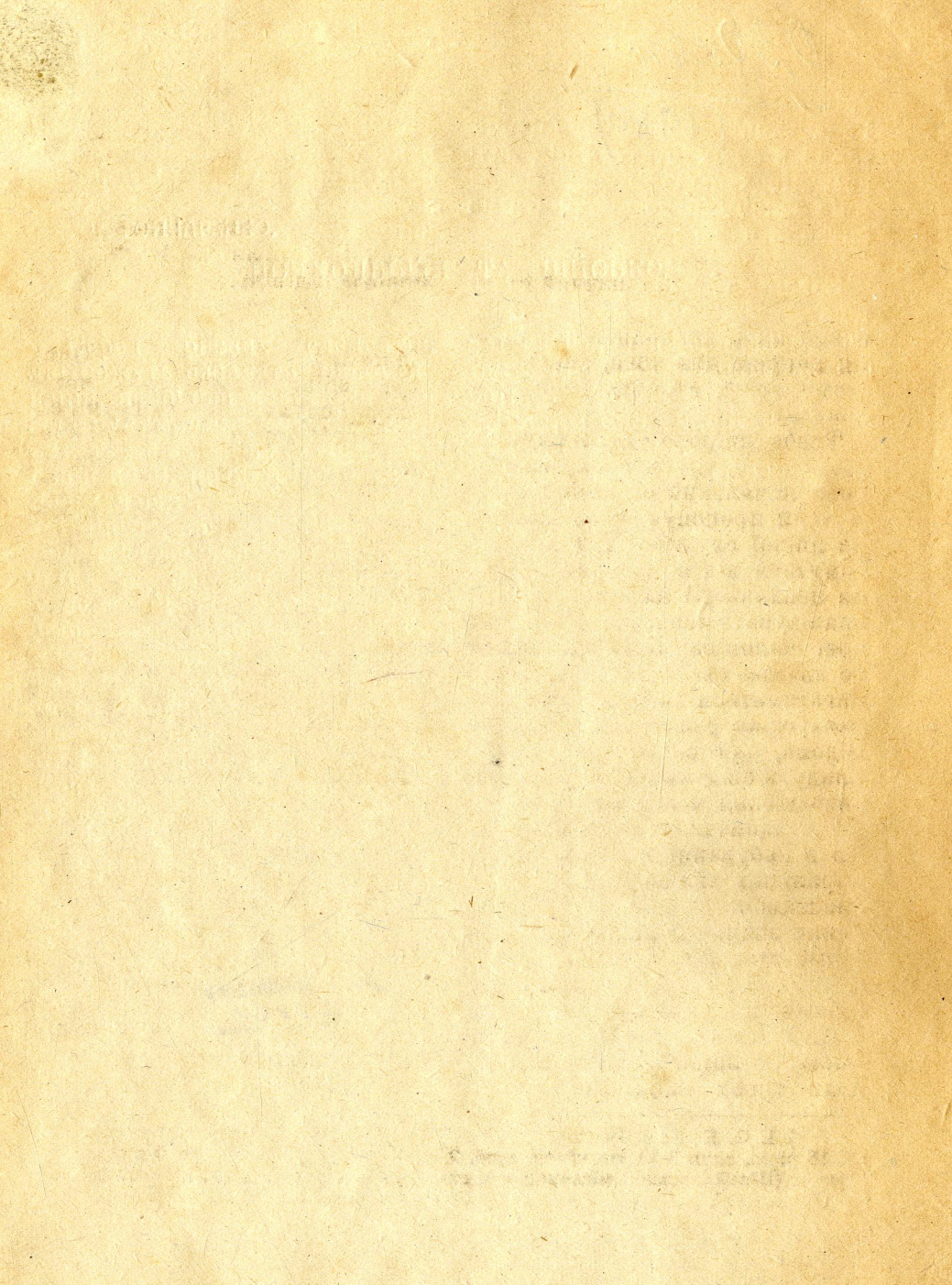
**) Д—р. Г. Шумков. Психіка бойців під час боїв. СПб. (На москов. мові).

й серед цих наук повинна займати не другорядне місце. Вона обіймає ті чинники, від більшості котрих залежить успіх на війні. Світова війна підтвердила ще раз велике значіння психічних чинників, а тому на студіювання їх повинно бути звернена більша увага. Військова психологія повинна би ввійти

в склад дисциплін, які викладаються в військових юнацьких школах, щоби тим зацікавити ширші військові кола. Лише тоді коли вона буде викладатись з катедри, коли на ню таким чином звернуть більшу увагу, вона зможе зайняти то місце серед військових наук, яке повинна б займати.

—о—

1192

0,30 коп

(1986)

ОБРАЗЦОВИЙ

ДЛЯ БИБЛИОТЕК
Н. УРСР

1192^y
P1